

„SIEBENBÜRGEN IM ERSTEN WELTKRIEG“. BEITRÄGE DER AKSL-
JAHRESTAGUNG VOM 17. MAI 2016, SIBIU/HERMANNSTADT,
FORSCHUNGSINSTITUT FÜR GEISTESWISSENSCHAFTEN DER
RUMÄNISCHEN AKADEMIE

DIE EVANGELISCHE LANDESKIRCHE A.B. IN DEN SIEBENBÜRGISCHEN LANDESTEILEN UNGARNS WÄHREND DES ERSTEN WELTKRIEGS

ULRICH A. WIEN*

Biserica Evanghelică C.A. din părțile transilvănene ale Ungariei în timpul Primului Război Mondial

La izbucnirea războiului, în 1914, populația preponderent rurală nu a manifestat entuziasm, deși Puterile Centrale au prezentat confruntarea militară, în mod clasic, ca pe „un război drept”. Având în vedere politica nefavorabilă minorităților practică ani la rând de stăpânirea maghiară, a fost surprinzătoare reacția sașilor transilvăneni de a se identifica din nou cu patria Ungaria. Aceasta a fost, în cele mai multe cazuri, și atitudinea românilor, spre ușurarea sașilor evanghelici. Starea de spirit a populației oscila între entuziasm față de război, stârmit prin mijloace propagandistice, și manifestări de oboseală. Parohiile organizau donații și transporturi de ajutoare pentru armată, răspundeau apelurilor de furnizare de materie primă (până și tuburi de orgă și clopote) și de colectare de materii prime surogat.

Oamenii au fost consternați atunci când, în vara târzie a anului 1916, conducerea a hotărât evacuarea sudului Transilvaniei, fără luptă, din momentul în care Ardealul a devenit teatru de război. Multe comunități au fugit, cuprinse de panică, aproape în totalitate, părăsind localitățile din jurul Brașovului și Sibiuului, care adesea au fost prădate și devastate de vecinii rămași sau de alți refugiați aflați în trecere.

După întoarcerea relativ rapidă din toamna anului 1916, facilitată de avansarea îndeosebi a trupelor germane, preoții au considerat „sfânta patrie” recâștigată ca pe un dar divin. În sate, țărăncile, ajutate de bătrâni și copii, au făcut minuni de vrednicie, obținând recolte foarte bogate de care au beneficiat și copiii înfometați veniți în vacanță de la Berlin, Leipzig sau Viena. Asistența pastorală nu s-a realizat doar acasă, ci și prin scrisorile trimise soldaților pe front. De asemenea, preoții militari pregătiți în acest sens au depus eforturi impresionante, în condiții vitrege și frustrante.

Ca documente au fost valorificate, pe lângă periodicul *Kirchliche Blätter* și alte publicații, în special memorialele parohiilor care, deși adesea au un caracter subiectiv, oferă multe detalii locale, surprinzând starea de spirit din popor, așa cum a fost ea percepută de preotul paroh.

* Dr. Ulrich A. Wien, Akademischer Direktor am Institut für Evangelische Theologie der Universität Koblenz-Landau, Campus Landau. E-Mail: wien@uni-landau.de.

The Lutheran Church in the Transylvanian Parts of Hungary during the First World War

In 1914, the mainly rural population did not show any enthusiasm for the war although the Central Powers presented the conflict as a just war. Despite the Hungarian governments having pursued an anti-minority policy for years, the Transylvanian Saxons re-identified with their Hungarian fatherland. Most Romanians behaved in a similar way – which only relieved the Protestant Saxons.

The atmosphere in the population ranged from war fever fuelled by propaganda to symptoms of fatigue. The parishes organised donations and relief supplies for the army, obeyed appeals to deliver raw materials (including organ pipes and bells) and to collect surrogate raw materials. The population was appalled when the government evacuated Southern Transylvania without a fight in the late summer of 1916. Many communities took flight and evacuated the villages around Braşov and Sibiu which were then plundered by neighbours left behind and refugees passing through.

Because of the advancing – mainly German – troops, people were able to return to their homes in the autumn of 1916. The ministers interpreted the re-gained “holy home” as God’s gift. The peasants’ wives as well as children and the elderly worked beyond nature. Good harvests also benefited starving children coming from Berlin, Leipzig or Vienna for their holidays. Pastoral care did not only take place at home but also through written correspondence with front-line soldiers. Additionally, army chaplains did their best in the face of unfavourable and frustrating circumstances.

Besides the official journal *Kirchliche Blätter* and other published works, sources include the memorial books of the parishes. Although subjective, they give many details about the local context and thus reflect the atmosphere on grassroots level in the perception of the local minister.

Keywords: economy of war, genre of sources, war of culture, escape to Hungary, Lutheran Church of Transylvania, holy homeland, army chaplains.

MIT GESANG VORWÄRTS! MUSIK UND KRIEG BEI DEN SIEBENBÜRGER SACHSEN IM JAHRE 1914

MARIAN ZĂLOAGĂ*

Cu cântec înainte! Muzică și război la sașii transilvăneni în 1914

Studiul de față este dedicat unui subiect în întregime neglijat de istoriografiile transilvănene și se dorește a fi o contribuție la o istorie culturală a războiului de pe frontul din est, care rămâne încă un deziderat, subiectul fiind abordabil în paradigma lungului secol al XIX-lea. Acest studiu se concentrează asupra rolului muzicii în contextul izbucnirii Primului Război Mondial. În demersul nostru ținem cont de bogatele culturi muzicale din Transilvania și vom evidenția cum un repertoriu anterior naționalizat și exprimând rivalități a fost dirijat pentru a se articula într-o simfonie a unității. Mai precis, vom examina felul în care muzica a fost utilizată pentru a servi interese propagandistice și a exprima variate loialități politice ale sașilor transilvăneni.

Singing, Forward March! Music and War at the Transylvanian Saxons in 1914

The present study addresses an entirely neglected topic in the Transylvanian historiographies. It represents a contribution to a cultural history of the war on the Eastern Front that still remains a desiderate, the topic being dealt with within the paradigm of the long 19th century. The paper focuses on the role of music in the context of the outbreak of the First World War. It considers the rich musical cultures from Transylvania and highlights how a previously nationalized and contending musical repertoire from the province of Transylvania was directed to articulate in a symphony of unity. More specifically, the author examines how music was used in 1914 to serve propaganda aims and to express multiple political loyalties of the Transylvanian Saxons.

Keywords: musical cultures, political loyalties, Transylvanian Saxons, First World War.

* Dr. Marian Zăloagă, Forscher III. akad. Grades am Forschungsinstitut für Geisteswissenschaften „Gheorghe Șincai“ Târgu-Mureș/ Neumarkt am Mieresch; E-Mail: zaloagam@yahoo.com.

SIEBENBÜRGISCHE BILDENDE KÜNSTLER UND KÜNSTLERINNEN IM ERSTEN WELTKRIEG

GUDRUN-LIANE ITTU*

Artiști plastici transilvăneni în timpul Primului Război Mondial

În timpul Primului Război Mondial, taberele beligerante au pus în mișcare o imensă mașinărie propagandistică, care a folosit toate mijloacele cunoscute, inclusiv fotografia și filmul. Chiar în ziua izbucnirii războiului (28 iulie 1914) a luat ființă k.k. Kriegspressequartier (KPQ)/ Cartierul general de presă cezaro-crăiesc. Transilvania, ca parte componentă a Imperiului Austro-Ungar, a luptat alături de Puterile Centrale, dar mijloacele de propagandă vizuală folosite în această provincie au fost relativ modeste comparativ cu restul imperiului. Câțiva pictori transilvăneni, precum Hans Eder (1883–1955) sau Ludwig Hesshaimer (1872–1956) au făcut parte din grupul artistic al *Kriegspressequartier*. Aceștia, împreună cu alți artiști participanți la război, au desenat și pictat impresionante scene de pe front, în timp ce artiștii neînrolați au slujit așa-zisul „front de acasă”, ilustrând viața grea a civililor, în special a văduvelor și orfanilor.

Transylvanian Fine Artists During World War I

During World War I propaganda was employed on a global scale. It was the first war in which mass media and propaganda played a significant role, not only the classical means, but also photography and cinema. When the war broke out, the k. k. Kriegspressequartier (KPQ) was created, in order to coordinate activities linked to propaganda. Transylvania, as a part of Austria-Hungary, fought on the side of the Central Powers, but the means of visual propaganda employed in this province were quite poor compared to other parts. Some Transylvanian painters, such as Hans Eder (1883–1955) and Ludwig Hesshaimer (1872–1956), were members of the art group of the Kriegspressequartier and created impressive art works showing war scenes. Other artists, especially ladies and those who hadn't enlisted in the army, depicted scenes showing the misery of civilians, especially of widows and orphans.

Keywords: World War I, propaganda, Transylvania, Imperial Headquarters of the Press, fine artists, war scenes, civilians.

* Dr. Gudrun-Liane Ittu; E-Mail: gudrunittu@yahoo.de.

SIEBENBÜRGEN IN OTTO FOLBERTHS KRIEGSTAGEBUCH

VASILE CIOBANU*

Transilvania în jurnalul de război al lui Otto Folberth

Memoriile unor participanți la Primul Război Mondial au fost studiate și folosite în ultimii ani pentru scrierea și interpretarea conflagrației, cu ocazia comemorării a o sută de ani de la declanșarea conflictului armat. În această lucrare, autorul cercetează memoriile inedite ale scriitorului și editorului sas transilvănean Otto Folberth (1896–1991) pentru a afla modul în care acesta s-a referit la patria sa, Transilvania, aflată atunci în Imperiul Austro-Ungar. Folberth, tânăr absolvent de liceu, a urmat o școală militară și apoi a fost trimis pe front în Galiția, împotriva armatei ruse. Însemnările sale, scrise deseori lângă tunul său, se referă la artă, filosofie, literatură, istorie, politică și la război. Din rândurile jurnalului său reiese clar patriotismul său, îngrijorarea pentru Transilvania devenită teatru de luptă, pentru orașul său natal, Mediaș, pentru familia sa rămasă aici. Folberth s-a bucurat de sfârșitul Marelui Război în toamna anului 1918, la Mediaș, dar a fost dezamăgit de hotărârea luată de conducerea sașilor transilvăneni în 8 ianuarie 1919, prin care aceștia aderau la desprinderea Transilvaniei de Ungaria și la unirea ei cu România.

Transylvania through the War Journal of Otto Folberth

The memoirs of World War I participants have been studied and used in the last years to write about and interpret the conflagration, on the occasion of the centenary commemoration of the armed conflict's outbreak. In this paper the author investigates the unpublished memoirs of the Transylvanian Saxon writer and editor Otto Folberth (1896–1991) in order to find out how he referred to his homeland, Transylvania, which was then part of the Austro-Hungarian Empire. Folberth, a young high school graduate, attended a military school and was then sent to the Galician front, to fight against the Russian army. His notes, often written next to his cannon, refer to art, philosophy, literature, history, politics and war. His journal lines clearly show his patriotism, his concern for Transylvania which had become a theater of war, for his hometown Mediaș, for his family he had left behind.

Folberth celebrated the end of the Great War in the autumn of 1918, in Mediaș, but was disappointed by the decision taken by the leadership of the Transylvanian Saxons on January 8th, 1919, whereby they adhered to the separation of Transylvania from Hungary and to its unification with Romania.

Keywords: Transylvanian Saxons, the Great War, memoirs, Mediaș, Otto Folberth.

* Dr. Vasile Ciobanu, Forscher I. akad. Grades am Institut für Geisteswissenschaften Hermannstadt;
E-mail: vasileciobanu47@yahoo.com.

SIEBENBÜRGISCH-RUMÄNISCHE GRUNDSCHULLEHRER IM ERSTEN WELTKRIEG

IOAN POPA *

Dascăli români transilvăneni în Primul Război Mondial

Ca orice elită, în cadrul Primului Război Mondial dascălii români transilvăneni au fost activi atât pe câmpul de bătălie, cât și pe frontul de acasă, oscilând între datoria cetățenească și idealul național. Cel mai mult au avut de suferit dascălii din Făgăraș și Sibiu, comitate aflate la granița cu România, cu tradiții puternice în mișcarea națională. Ancheta realizată de ASTRA în anul 1922 poate furniza date valoroase despre fenomenele sociale din timpul Primului Război Mondial. Studiul de caz dedicat corpului didactic evidențiază destinul favorabil al acestei elite în contextul războiului precum și statutul său în mediul rural, la începutul secolului XX.

Romanian Transylvanian Teachers during World War I

Like any elite, during World War I Romanian Transylvanian teachers were active both on the battlefield and on the home front, wavering between civil duty and the national ideal. The teachers in Făgăraș și Sibiu, the comitates close to the border to Romania, that had strong traditions in the national movement, had to suffer the most from it. The survey conducted by ASTRA in 1922 can provide valuable data about the social phenomena during World War I. The case study dedicated to the teaching staff points out the favourable destiny of this elite in the context of the war and its status in the rural milieu at the beginning of the 20th century.

Keywords: ASTRA, World War I, Romanian teachers, rural elite, Transylvania, comitate/district, general coefficient of reference, variable.

* Dr. Ioan Popa ist Geschichtelehrer am Nationalkolleg „Samuel von Brukenthal“ und am Theoretischen Gymnasium „Constantin Noica“ in Hermannstadt; E-Mail: ioanpopasb@yahoo.de.

**TĂRTĂRIA-GURA LUNCII.
DIE FRÜHMITTELALTERLICHE BEFESTIGUNG,
DIE DEN PRÄHISTORISCHEN TELL DURCHSCHNEIDET**

ZENO-KARL PINTER*, SABIN ADRIAN LUCA**

**Tărtăria-Gura Luncii. Fortificația medievală timpurie care taie
Tellul preistoric**

Cercetările mai vechi din tellul de la Tărtăria-Gura Luncii nu au sesizat faptul că valea care tăia tellul pe latura sa de sud este artificială; noile cercetări începute în anul 2010 au arătat (în campaniile 2014–2016) faptul că tellul a fost remodelat, în decursul evului mediu timpuriu, poate că în perioada mării invazii tătare, de comunitățile vremii.

**Tărtăria-Gura Luncii. The Early Medieval Fortification Cutting
the Prehistorical Tell**

Older examinations of the tell in Tărtăria-Gura Luncii have not noticed the fact that the valley that cut through the tell on its southern side is artificial; new investigations started in 2010 have shown (during the campaigns of 2014–2016) that the tell has been remodelled during the early Middle Ages, maybe during the big Tatar Invasion, by the communities of those times.

Keywords: Early Middle Ages, the prehistorical tell Tărtăria-Gura Luncii.

* Dr. Zeno-Karl Pinter, Professor an der Lucian-Blaga-Universität Hermannstadt/Sibiu, Fakultät für Geisteswissenschaften, Fachbereich: Geschichte und evangelische Theologie; Forscher I. akad. Grades am Forschungsinstitut für Geisteswissenschaften Hermannstadt/Sibiu; E-Mail: zenopinter@yahoo.de.

** Dr. Sabin-Adrian Luca, Professor an der Lucian-Blaga-Universität Hermannstadt/Sibiu, Fakultät für Geisteswissenschaften, Fachbereich: Geschichte und evangelische Theologie; Generaldirektor des Brukenthalmuseums Hermannstadt/Sibiu; E-Mail: sabinadrian.luca@ulbsibiu.ro; sabin.luca@brukenthalmuseum.ro.

WITTENBERGER AGENDEN SIEBENBÜRGISCH-SÄCHSISCHER GEISTLICHEN¹

ANDRÁS BÁNDI*

Liturgiere wittenbergheze ale clericilor sași

Articolul de față compară, după o scurtă trecere în revistă a argumentelor Reformei privind misa romană, liturgiile tipărite la Wittenberg în secolul al XVI-lea, aflate în posesia a trei instituții de cultură sibiene: Biblioteca Muzeului Brukenthal, Serviciul Județean al Arhivelor Naționale ale României, respectiv Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice C. A. din România. Comparația s-a realizat prin analiza atât a supralibros-urilor învelitorilor, a însemnelor de proprietate de pe forzașul, pagina de gardă etc. a tipăriturilor, cât și a intervențiilor pe textele și rânduielele cultice. Rezultatul acestei scurte investigații este confirmarea unei îndelungate folosințe a liturghierelor de către pastorii și predicatorii sași, începând cu achiziționarea lor din Germania între anii 1550–1578 și până pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Clericii sași nu s-au ținut cu strictețe de textele și elementele liturgice propuse de acestea, ci le-au folosit în funcție de nevoile personale pentru a oficia cultul în comunitățile lor. Păstrând structura și anumite texte din misa romană, adaptate conform principiilor luterane, ei au preluat și adaptat textele liturghierelor wittenbergheze, aducând modificări textului tipărit prin eliminări, adnotări, sublinieri etc., dar și prin intervenții mecanice, decupând rugăciunile de care aveau nevoie la serviciul divin. Un model aparte de folosință îl reprezintă liturghierul din 1554, dedicat reformei bisericilor din Principatul Mecklenburg. Posesorii transilvăneni ai tipăriturii i-au adăugat 35 de file de manuscris cu textele uzuale în biserica evanghelică din Vărd (jud. Sibiu) din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Astfel aflăm nu doar conținutul anumitor acte cultice, ci și particularitățile acestora în comparație cu cele din teritoriul Germaniei de nord-est.

Agendas of Transylvanian Saxon Clergymen Printed in Wittenberg

After introductory regards on the Lutheran Reform of the Roman Mess, the paper's emphasis shifts to the comparison of agendas printed in the 16th Century

¹ Der vorliegende Beitrag enthält eine überarbeitete und ergänzte Fassung meines Vortrags „Der lutherische Gottesdienst in Siebenbürgen im Spiegel eines Druckes des Herzogtums Mecklenburg“, gehalten am 15. Dezember 2017 auf der Jahrestagung des Forschungsinstituts für Geisteswissenschaften Hermannstadt. Ein besonderer Dank gilt den Mitarbeitern der Brukenthalbibliothek und des Nationalarchivs Hermannstadt.

* András Bándi ist Mitarbeiter des Zentralarchivs der Evangelischen Kirche A. B. in Rumänien; Doktorand an der Babeș-Bolyai-Universität Klausenburg, Fachbereich: Geschichte; E-Mail: abandister@gmail.com.

Wittenberg, belonging to three cultural institutions in Sibiu: The Library of the Brukenthal Museum, The Sibiu County Department of the Romanian National Archives and the Central Archives of the Evangelical Church A. C. in Romania. The comparison was carried out by analyzing the supralibros of the hardcovers, ownership marks on the endpapers and title pages etc. as well as the handwritings and other interventions made by owners on liturgical texts and structures. The result of this brief investigation is the confirmation of the long-term use of agendas by Saxon pastors and preachers, beginning with their acquisition in Germany between 1550–1578 and until the middle of the nineteenth century. Saxon clergymen did not strictly follow the liturgical texts and elements proposed by the agendas; instead, they used them according to their personal needs in performing divine services in their churches. While retaining the structure and certain texts of the Roman Mess, adapted to Lutheran principles of faith, they took over and adapted the texts of the Wittenberg agendas, making changes to the printed text through abstractions, annotations, underlining etc., but also by mechanical interventions, cutting out the prayers they needed for public worship. A special model of use constitutes the 1554 agenda, originally printed as an aid to the reform of the churches in the Principality of Mecklenburg. The Transylvanian owners have added 35 handwritten folios with usual texts of worship in the Evangelical Church of Vard (Sibiu County) from the first half of the 17th century. Thus, we learn not only the content of certain liturgical elements, but also their particularities compared to those in northeast Germany.

Keywords: Transylvanian Saxons, Agenda, Wittenberg, Liturgy, Lutheranism.

DER SENATOR HANS OTTO ROTH IM DIENSTE DER DEUTSCHEN GEMEINSCHAFT IN RUMÄNIEN (SEPTEMBER–OKTOBER 1944)

IOAN OPRİȘ*

Senatorul Hans Otto Roth în slujba comunității germane din România (septembrie–octombrie 1944)

Hans Otto Roth (29 aprilie 1890 – 1 aprilie 1953) aparține frunțașilor comunității germane din România, distingându-se ca lider al sașilor transilvăneni printr-o formație intelectuală de înalt prestigiu și o conduită civică exemplară. Ca om politic a dovedit echilibru și înțelepciune, recunoscute atât de grupul german, care l-a desemnat parlamentar și șef de partid, cât și de români, care i-au apreciat vizionarismul și poziția sa corectă. În materialul de față, senatorul și ministrul Hans Otto Roth este prezentat într-un moment istoric dramatic – din vara și toamna anului 1944 – când, prin apelul său la calm și loialitate, a contribuit, cât s-a putut, la căutarea unor soluții pașnice pentru detensionarea relațiilor cu autoritățile românești supuse la presiuni mari din partea sovieticilor. Între acestea era și deportarea în URSS a etnicilor germani, care a fost o grea încercare de viață pe seama multora dintre conaționali și față de care Hans Otto Roth a intervenit cerând înțelegere și moderație. Ca lider ce aparține generației Marii Uniri, juristul democrat și finul intelectual sas a plătit cu viața atașamentul său față de valorile umaniste și democratice pe care le-a servit.

Senator Hans Otto Roth in the Service of the German Community in Romania (September – October 1944)

Hans Otto Roth (1890, April 29 – 1953, April 1) was an important public figure of the German community in Romania who distinguished himself as a leader of the Transylvanian Saxons by a prestigious intellectual formation and an exemplary civic conduct. As a politician he demonstrated qualities such as balance and wisdom, that were acknowledged both by the German group, who designated him as a parliament member and party chief, and by the Romanians, who appreciated his visionary attitude and fair position.

This paper presents the senator and minister Hans Otto Roth in a dramatic historic moment – the summer and autumn of 1944 –, when he contributed (as much as possible) by his appeal to calm and loyalty to the identification of peaceful solutions that would ease the tension in the relations with the Romanian authorities facing great

* Dr. Ioan Opriș ist assoziiertes Universitätsprofessor und Doktorandenbetreuer an der Valahia-Universität, Târgoviște, Gründer und Mitarbeiter des Nationalen Forschungs- und Dokumentationszentrums für Museologie „Radu Florescu“ (Nationalmuseum der Geschichte Rumäniens); E-Mail: ioanopris42@gmail.com.

pressure from the Soviets. An important issue was the deportation of the German ethnic population to the Soviet Union, a hard trial in the lives of many fellow countrymen. Hans Otto Roth intervened in this matter, asking for understanding and moderation. As a leader belonging to the generation of the Great Union, the Transylvanian Saxon liberal-minded jurist and fine intellectual paid with his life for his commitment to the humanist and democratic values he served.

Keywords: Transylvanian Saxons, Banat Swabians, deportation, Hans Otto Roth, deputy, memorandum, leaders, German Ethnic Group.

„ÄGRISCH“ IN DEUTSCHEN SIEBENBÜRGISCHEN URKUNDLICHEN QUELLEN UND IM SIEBENBÜRGISCH- SÄCHSISCHEN¹. ETYMOLOGISCHE DEUTUNG DES LEXEMS AUFGRUND ENTSPRECHENDER FACHLITERATUR

SIGRID HALDENWANG*

**„Ägrisch“ [agrișă] în documentele germane transilvănene și în graiurile
săsești din Transilvania. Etimologia cuvântului stabilită pe baza
literaturii de specialitate**

Cuvântul „Ägrisch” m. [agrișă], ca denumire a unei plante saxifragacee, este atestat în documentele germane transilvane începând cu a doua jumătate a secolului al XV-lea. Atât în atestările transilvane, cât și în atestările graiurilor săsești din Transilvania lexemul apare cu sensul de „agrișă” [în limba latină „*Ribes grossularia*”], dar și cu sensul de „aguridă, strugure (târziu) necopt”. Pe de altă parte lexemul este și denumirea altor saxifragacee. Din sfera dialectală cuvântul pătrunde în limba germană uzuală transilvăneană, iar denumirea „Ägrisch” cu sensul „Stachelbeere” face parte, după cercetări lingvistice mai recente, din variantele limbii germane standard din România. Lucrarea se referă și la etimologia acestui cuvânt. Exemplele dialectale provin din *Dicționarul graiurilor săsești din Transilvania* și din *Dicționarul graiurilor săsești din nordul Transilvaniei*.

**“Ägrisch” in German Saxon Documentary Sources and in the Transylvanian-
Saxon Language. The Etymology of the Lexeme Based
on Relevant Specialist Literature**

“Ägrisch” [ˈægrɪʃ], m. (w/o plural), as the name of a saxifragaceous plant, has been documented in German Saxon documentary sources starting with the latter half of the 15th century. Documentary and vernacular evidence cite the meaning of “gooseberry” (lat. *Ribes grossularia*) as well as the meaning of “wild/unripe grape”. Furthermore the term “Ägrisch”, alongside more specific determiners, identifies other saxifragaceous plants as well. From the vernacular, the lexeme has infiltrated the colloquial Transylvanian

¹ Zu den siebenbürgisch-sächsischen [s.s.] Mundarten vgl. Haldenwang, Sigrid: „Das Siebenbürgisch-Sächsische in der Sprachlandschaft Siebenbürgen”, in *Deutsche Sprache und Kultur – Presse – Literatur – Geschichte in Siebenbürgen*, Hgg. Wynfrid Kriegleder et al. (Bremen: edition lumière, 2009), 11–23.

* Dr. Sigrid Haldenwang, wissenschaftliche Mitarbeiterin I. akad. Grades, Forschungsinstitut für Geisteswissenschaften Hermannstadt/Sibiu; E-Mail: sigridhaldenwang@yahoo.de.

German. Recent philological research attributes it with the meaning “gooseberry” to Standard German in Romania. The latter part addresses the etymology of the term. The vernacular case examples are taken from the *Transylvanian-Saxon Dictionary* and the *Northern Transylvanian Dictionary*.

Keywords: documentary, Transylvanian, colloquial, standard language, gooseberry, Transylvanian-Saxon Dictionary, Northern Transylvanian-Saxon Dictionary.

1. EINLEITUNG

„Ägrisch“ m. [ohne Pl.], ein Steinbrechgewächs, ist beginnend mit der 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts in deutschen siebenbürgischen urkundlichen Quellen bezeugt. Urkundliche und mundartliche Belege bringen die Bedeutung ‘Stachelbeere’ [lat. ‘*Ribes grossularia*’] sowie die Bedeutung ‘Herling, unreife, harte Weinbeere’. Des Weiteren ist „Ägrisch“ auch die Benennung anderer Steinbrechgewächse. Das Lexem ist aus dem dialektalen Bereich in die siebenbürgische Umgangssprache eingesickert und wird in der Bedeutung ‘Stachelbeere’ nach neueren sprachwissenschaftlichen Forschungen den standardsprachlichen Varietäten des Deutschen Rumäniens zugeordnet.² Im *Siebenbürgisch-Sächsischen Wörterbuch* [SSWB]³ wird „Ägrisch“ mit dem mundartlichem Lemma „Äjrəš“ angeführt. Die südsiebenbürgischen [ssbg.] Lautformen schwanken zwischen *ā(ā)jərš*, *ājrəš*, und *ājərəš* (in den Dorfmundarten um Hermannstadt, in Schässburg und Umgebung, als auch in der Umgebung des

² Ulrich Ammon, Hans Bickel, Alexandra N. Lenz, Hgg., *Variante Wörterbuch des Deutschen – Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz, Deutschland, Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol sowie Rumänien, Namibia und Mennonitensiedlungen* [fortan: Variantenwörterbuch des Deutschen], (Berlin / Boston: Walter de Gruyter, 2016), 21.

³ *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch* [SSWB]. Bisher 10 Bde erschienen. Bd. 1 (A–C) bearb. v. Schullerus, Adolf, Bd. 2 (D–F) bearb. v. A. Schullerus, Friedrich Hofstädter, u. Georg Keintzel (in einzelnen Lieferungen schon ab 1908 erschienen) (Berlin / Leipzig: Walter de Gruyter & CO, 1924–1926); Bd. 5 [R–Salarist: alte Zählung] bearb. v. Johann Roth, Gustav Göckler (Berlin / Leipzig: Walter de Gruyter & CO, 1929–1931). Weitergeführt von einem Wörterbuchteam: Bd. 3 (G), Bd. 4 (H–J), Bd. 5 [K: neue Zählung] (Rumänische Akademie Bukarest / Berlin u. Walter de Gruyter & CO, 1971–1975); Bd. 6 (L) 1993, Bd. 7 (M) 1998, Bd. 8 (N–P) 2002, Bd. 9 (Q–R) 2006, Bd. 10 (S–Sche) 2014 (Rumänische Akademie Bukarest u. Böhlau: Köln/Weimar/Wien) [wird fortgesetzt]. Das Wörterbuch will den Allgemeinwortschatz der Siebenbürger Sachsen an zuverlässig belegten, volkstümlich gebrauchten Wörtern aus dem Alltag erfassen; mit eingeschlossen sind die mundartliche Volks- und Kunstdichtung (mit besonderer Berücksichtigung der Redensarten, Sprichwörter, Rätsel), Fachbenennungen der sächsischen Handwerke, Entlehnungen aus dem Rumänischen und Ungarischen, Pflanzenbezeichnungen, toponomastische Bezeichnungen (Flurnamen und Ortsnamen). Dazu kommen deutsche Belege aus der siebenbürgischen Urkundensprache (von der Mitte des 13. Jahrhunderts bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts). Diese Belege werden unter dem Gesichtspunkt ihrer Bedeutung für den mundartlichen Einfluss auf die deutsche Schriftsprache in Siebenbürgen sowie für die Geschichte der deutschen Sprache ausgewertet. Die Bearbeitung erfolgt nach festgelegten wissenschaftlichen Grundsätzen, die Gliederung der einzelnen Wortartikel wird nach lautlichen, grammatikalischen und semantischen Kriterien durchgeführt.

DIE REZEPTION DES 500. REFORMATIONSTAGES IM RUMÄNISCHEN KULTURRAUM

CRISTINA MIHAIL *

Receptarea celei de-a 500-a aniversări a Reformei în spațiul cultural românesc

Lucrarea trece în revistă evenimentele artistice, muzicale, culturale, care, alături de declarațiile politice sau luările de poziție din lumea religioasă, au precedat sau au marcat aniversarea a 500 de ani de la reforma lui Luther. Plecând de la conturarea profilului aniversării în mediul virtual românesc, lucrarea va evidenția contribuțiile minorității germane din România la celebrarea importanței globale a Reformei și a semnificației sale pentru țara noastră.

Reception of the 500th Anniversary of Reformation Day in the Romanian Cultural Space

The paper reviews artistic, musical and cultural events that, together with statements of the political and religious milieu, preceded or marked the 500th anniversary of the Reformation. The focus lies on sketching the profile of this anniversary in the Romanian virtual environment and pointing out the contribution of the German minority in Romania to the celebration of the Reformation's global significance as well as of the importance it holds for our country.

Keywords: Reformation anniversary, Luther, Romanian cultural space, arts, music, religion, politics.

* Cristina Mihail, Doktorandin an der Lucian-Blaga-Universität im Bereich Philologie; E-Mail-Adresse: christina.mihail@gmail.com.

DAS GUTE DARAN IST DAS GUTE DARIN: NEUERUNGEN IN DER NEUAUFLAGE (2016) DES VARIANTENWÖRTERBUCHS DES DEUTSCHEN

DORIS SAVA*

Inovații în noua ediție (2016) a Dicționarului varietăților limbii germane standard

Noua ediție revizuită și augmentată a dicționarului explicativ al varietăților limbii germane „Variantenwörterbuch des Deutschen (VWB)” include variante lexicale standard neglijate de lexicografia de specialitate, variante aparținând limbii germane vorbite în România, Namibia și în așezările menoniților. Astfel, acest important dicționar acoperă pentru prima oară întregul spectru al varietăților limbii germane standard vorbite în diferite state și regiuni germanofone indicând din perspectiva lingvisticii variaționale deosebiri și caracteristici lexicale specifice fiecărui centru. Articolul prezintă câteva inovații în cuprinderea și descrierea lexicografică a variantelor limbii germane standard.

Innovations in the New Edition 2016 of the German Variants Dictionary

The fully revised, extended and updated second edition of the “Variantenwörterbuch des Deutschen (German Variant Dictionary)” covers hitherto not lexicographically coded peculiarities of the German language in Romania, Namibia and Mexico and thus the present variety spectrum on the margins and far beyond the closed German language area. Focussing on the written-language side of the standard varieties to which the inventory in the GVD is dedicated, the dictionary points out differences and thus peculiarities of the different varieties of the German language spoken in the respective centres. The article therefore presents important innovations in an overview.

Keywords: German Variants Dictionary, varieties of German, quarters centres, lexicographical practice.

* Doz. Dr. habil. Doris Sava, Lucian-Bлага-Universität Hermannstadt/Sibiu, Fakultät für Philologie und Theaterwissenschaften; E-Mail: doris.sava@ulbsibiu.ro.
